

Nasjonalt kunnskapssenter
om vold og traumatisk stress

**Forskning og forskningsbehov om vold mot kvinner
med nedsatt funksjonsevne**

Wenche Jonassen - 2007

Wenche Jonassen
Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress
Notat januar. 2007

Forskning og forskningsbehov om vold mot kvinner med nedsatt funksjonsevne

Innledning

NKVTS har som oppgave å bidra til forskning på problemstillinger som gjelder vold mot personer med nedsatt funksjonsevne. For å få en oversikt over forskning på dette området og komme med forslag til nye forskningsområder på feltet, vil NKVTS presentere en gjennomgang av aktuelle forskningsmiljøer og forskning på dette temaet i Norge. Notatet er utarbeidet etter drøfting og innspill fra forsker Vigdis Mathisen Olsvik ved Østlandsforskning.

Aktuelle forskningsmiljøer

Det finnes forskningsmiljøer som har forskning om funksjonshemmede som en spesifikk del av sin portefølje, slik som Østlandsforskning og Høgskolen på Lillehammer, NTNU i Trondheim spesielt ved Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap og Senter for funksjonshemmedeforskning (SEFF) i Bodø som er en sammenslutning mellom Nordlandsforskning, Statens Kunnskaps- og Utviklingssenter for Helhetlig Rehabilitering og Høgskolen i Bodø. Det drives ellers forskning på problemstillinger som gjelder funksjonshemmede ved ulike oppdragsinstitutt som Arbeidsforskningsinstituttet (AFI), Forskningsstiftelsen FAFO, ved Institutt for oppvekst, velferd og aldring (NOVA) og ved Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR). Det finnes antagelig forskning på problemstillinger som gjelder funksjonshemmede også ved andre forskningsvirksomheter i Norge. I 2005 ble det opprettet et nasjonalt dokumentasjonssenter for personer med nedsatt funksjonsevne. Dokumentasjonssenteret er et forvaltningsorgan underlagt Arbeids- og sosialdepartementet. De holder på å bygge opp en database om forskning relatert til problemstillinger som gjelder personer med funksjonsnedsettelse. Imidlertid arbeider bare et fåtall av de miljøene som er nevnt ovenfor, spesifikt med forskning om vold mot personer med funksjonsnedsettelser.

Norske studier på området

Norske studier om vold i nære relasjoner mot kvinner med funksjonshemning ser ut til å være av begrenset omfang. Vi har funnet følgende norske publikasjoner på temaet:

- Sørheim, T.A. (1998): *Vanlige kvinner – uvanlige utfordringer. En studie av kvinner med funksjonshemninger*. Universitetet i Oslo, Oslo
- Kvam, M. H. (2003): *Seksuelle overgrep mot barn med funksjonshemming: sammendrag basert på fire forskningsrapporter*, Redd barna
- Nettverk for kvinner med funksjonshemning og Krisesentersekretariatet (2004): *Hvilket tilbud gir kommunene til voldsutsatte kvinner med funksjonshemning? Rapport fra kartlegging av 201 kommuner desember 2003*. Internt notat

- Olsvik, V.M. (2004a): *"Vulnerable, exposed and invisible?" A qualitative study on violence and abuse against women with physical disability.* ØF-notat nr. 08/2004, Østlandsforskning, Lillehammer
- Olsvik, V.M. (2004b): *Makt, avmakt og institusjonelle overgrep. En kvalitativ studie av institusjonelle overgrep mot kvinner med fysiske funksjonshindringer.* ØF-notat nr. 09/2005
- Skogøy, E. (2006): *Hvilket tilbud gir kommunene til voldsutsatte kvinner med funksjonshemming? Rapport fra en intervjuundersøkelse med utvalgte kommuner i 2005,* Nettverk for kvinner med funksjonshemming og Krisesentersekretariatet
- Olsvik, V.M. (2006): *Interseksjonalitet, maktrelasjoner og overgrep mot kvinner med fysiske funksjonsnedsettelse.* Paper presentert på NFFs 2. nasjonale konferanse i Trondheim 30. – 31. oktober 2006

Utgangspunktet for Sørheims studie var behovet for å synliggjøre kvinners liv som funksjonshemmede, og var tilknyttet Regjeringens Handlingsplan for funksjonshemmede 1994-97, hvor ett av satsingsområdene var tiltak vedrørende likestilling for kvinner med funksjonshemming. Undersøkelsen omfattet dybdeintervjuer med 22 kvinner og avdekket at mange hadde vært utsatte for flere seksuelle overgrep og særlig fra personer de hadde et tillits- og avhengighetsforhold til.

Olsvik arbeider med en doktorgrad på temaet, overgrep mot kvinner med fysiske funksjonsnedsettelse, ved Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap ved NTNU i Trondheim. Hovedproblemstillingene i dette doktorgradsarbeidet er a) at kvinner med fysiske funksjonsnedsettelse er en potensielt utsatt gruppe for overgrep og vold og er sannsynligvis mer utsatte for overgrep og vold enn kvinner uten funksjonshemninger, b) at utsattheten for overgrep og vold øker med graden av sårbarhet som er størst der hvor kvinnene er mest avhengige av hjelpemidler og tjenester, c) at kvinnes livssituasjon har betydning for hvordan overgrepene oppleves og mestres, og for hvorvidt kvinnene søker støtte og hjelp fra private eller offentlige aktører. Doktorgradsarbeidet omfatter alle typer overgrep – fysiske, psykiske, seksuelle overgrep og forsømmelser og handler både om direkte/personlig og indirekte/strukturell vold, en stor del av disse er relatert til vold i nære relasjoner.

Olsviks doktorgradsstudie har så langt resultert i en typologi over ulike typer overgrep, slik som fysiske, psykiske, seksuelle, samt forsømmelser fordelt på personlige og direkte overgrep, men også strukturelle og indirekte overgrep, begått av ansatte i ulike institusjoner. Det gjelder skoler, sykehus, hjemmesykepleien og hjelpemiddelsentralene. I tillegg gir studien en oversikt over den konteksten som overgrepene finner sted innenfor, som ulike arenaer, hvem som er overgripere, tidspunkt og varighet for overgrepene, konsekvenser, eventuelle hjelpetiltak, samt hvordan en kan forstå hvorfor overgrep skjer (Olsvik 2004a, 2004b). Her bruker Olsvik begrepet interseksjonalitet som er et perspektiv som retter fokus mot hvordan ulike maktrelasjoner basert på for eksempel kjønn, etnisitet, klasse, seksualitet, alder og funksjonsevne møtes og interagerer, for å analysere de sammensatte maktrelasjonene rundt overgrepene. I disse sammenhengene samspiller blant annet kjønn, funksjonsevne og alder i varierende grad (Olsvik 2006). For øvrig bekrefter resultatene fra undersøkelsen at kvinner med funksjonsnedsettelse er mer utsatte for å oppleve overgrep enn funksjonsfriske kvinner når en ser på overgrep totalt sett.

Videre er det signifikante sammenhenger mellom det å ha opplevd fysiske og institusjonelle overgrep og å ha en fysisk funksjonsnedsettelse. Det var ikke slike klare sammenhenger for psykiske og seksuelle overgrep. Videre viser undersøkelsen at bare under halvparten av informantene hadde fått hjelp i forbindelse med overgrepene, og at mesteparten av hjelpen kom fra familie og venner og bare i liten grad fra fagfolk, samtidig som bare et fåtall av overgrepene ble anmeldt til politiet (Olsvik 2007 kommer).

Når det gjelder hjelpetiltak rettet spesielt mot voldsutsatte kvinner med fysiske funksjonsnedsettelser, finnes det en viss oversikt over dette i de to litteraturstudiene som er gjort i Danmark (Muff 2001, Bjerre & Jørgensen 2002). I Sverige er et forprosjekt i gang for å finne frem til forebyggende, akuttstøttende og rehabiliterende tiltak for kvinner med funksjonsnedsettelser som har vært utsatte for overgrep (jvf. samtale med Karin Torgny, Gøteborg). I Norge har Nettverk for kvinner med funksjonshemninger og Krisesentersekretariatet gjort en undersøkelse om hvilke hjelpetiltak norske kommuner har for voldsrammete kvinner med funksjonsnedsettelser (2004). Rapporten viser at det er behov for å heve kunnskaps- og kompetansenivået i kommunene, når det gjelder å avdekke og forebygge vold mot kvinner med funksjonsnedsettelser. Rapporten kommer med eksempler på tiltak, slik som en veileder for kommunale ansatte, konferanser om vold mot denne gruppen kvinner, og rundskriv for å formalisere et tverrfaglig samarbeid både innad i kommunen og kommunene seg imellom.

Kvams arbeider fokuserer på hørselssvekkede og synssvekkedes overgrepserfaringer i oppveksten og viser at barn med funksjonshemninger er to til tre ganger mer utsatte for seksuelle overgrep enn andre barn (Kvam 2003).

Skogøys studie av kommunenes tilbud til voldsutsatte kvinner med funksjonshemning baseres på en intervjuundersøkelse med 21 utvalgte kommuner. Studien tok utgangspunkt i en spørreskjemaundersøkelse til alle kommunene (201 svarte) der det ble avdekket en stor del av kommunene har manglende kompetanse og begrensede organiserte tiltak for å avdekke og forhindre vold mot kvinner med funksjonshemning og i å bistå dem med hjelp. Intervjuundersøkelsen avdekker at ansatte i kommunale hjelpetjenester synes å mangle kunnskap både om sentrale livsvilkår for kvinner med funksjonshemning og om vold i nære relasjoner som fenomen (Skogøy 2006).

Når det gjelder de nordiske landene finnes det to litteraturstudier, hvor den ene ser på partnervold mot kvinner med funksjonsnedsettelser (Bjerre & Jørgensen 2002), mens den andre har fokus på seksuelle overgrep mot mennesker med ulike funksjonsnedsettelser (Muff 2001).

Aktuelle problemstillinger for forskning

NKVTS har vært i kontakt med interesseorganisasjonen, Nettverk for kvinner med funksjonshemning, for å få innspill til behov for forskning og utredning på temaet vold mot kvinner med funksjonsnedsettelse. Det samme gjelder forskningsmiljøet ved Østlandsforskning som har jobbet med temaet over tid. NKVTS har i tillegg egne ideer til forskningsprosjekt som er relevante for målgruppen og myndighetene på feltet.

Kartleggingsstudier

Det mangler større omfangsundersøkelser av vold mot kvinner med funksjonsnedsettelse. En kartlegging av problemet vil imidlertid by på store metodiske utfordringer både i forhold til hvilke grupper som skal høre inn under kategorien av kvinner med funksjonsnedsettelse og mulighetene for å nå de gruppene en er ute etter. Dersom man avgrenser målgruppen til å gjelde personer med fysiske funksjonsnedsettelse og går ut med en undersøkelse i regi av funksjonshemmedes interesseorganisasjoner, vil en likevel kunne få et visst bilde av situasjonen. En omfattende kartleggingsstudie vil i sin tur kunne utkrystallisere nye problemstillinger av interesse for målgruppen og myndighetene. Olsviks doktorgradsstudie inkluderer en sammenlignende spørreskjemaundersøkelse med et utvalg av 200 respondenter fordelt på kvinner med og uten fysiske funksjonsnedsettelse. Et notat fra denne undersøkelsen kommer i februar 2007, og en bør derfor vente med å gjøre noen kartleggingsundersøkelse til en har resultatene fra dette arbeidet.

Kvalitative studier

Selv om det er utført noen kvalitative undersøkelser som omhandler overgrep mot kvinner med fysiske funksjonsnedsettelse (Sørheim 1998, Finndahl 2001, Viemero 2004, Olsvik 2004a, 2004b), bør disse følges opp med dybdestudier, i form av for eksempel narrativer, om hvilke konsekvenser overgrepene har hatt for kvinnene på kort og lang sikt, hvilke hjelpetiltak de har benyttet seg av fra henholdsvis sine nærmeste, frivillige organisasjoner og det offentlige hjelpeapparatet, og hvordan disse har virket, eventuelt bør videreutvikles og samordnes.

Det finnes funksjonshemmede grupper hvor utsatthet for vold i nære relasjoner kan tenkes ekstra belastende fordi de har en annen livssituasjon som forsterker deres avmakt i både nære/direkte og mindre nære/indirekte relasjoner (for eks. i institusjon). Kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn vurderes som spesielt sårbare i denne sammenheng, fordi de ofte har mindre kunnskaper om egne rettigheter, kan ha språkproblemer og i mange tilfeller har et mer begrenset nettverk enn etnisk norske kvinner. Kvinner med funksjonsnedsettelse og etnisk minoritetsbakgrunn kan derfor tenkes å være spesielt sårbare når de utsettes for vold i nære relasjoner.

Studier av hjelpeapparatet

En kartleggingsstudie bør også innholde spørsmål som går voldsutsatte kvinner med funksjonsnedsettelses kontakt og tilfredshet med hjelpeapparatet i forbindelse med vold og overgrep. Studier av befolkningen generelt viser at voldsutsatte i liten grad kontakter hjelpeapparatet, og det er ingen grunn til å tro at dette vil være annerledes for personer med funksjonsnedsettelse. Skogøys studie om kommunenes tilbud til voldsutsatte kvinner med funksjonshemming tok utgangspunkt i kommunene. En brukerbasert studie vil kunne gi en annen innsikt i feltet. I en studie av mindre omfang kan en ta utgangspunkt i volds- eller overgrepsutsatte kvinner med funksjonsnedsettelse som har henvendt seg til hjelpeapparatet, og få en nærmere beskrivelse av deres erfaringer og eventuelle karriereveier i hjelpesystemet. Et slikt prosjekt kunne legges opp som en komparativ studie med intervjuer av voldsutsatte uten funksjonsnedsettelse, for å få fram om det finnes ulike erfaringer med hjelpeapparatet i de to gruppene.

En kunne også lage kvalitative studier (studier av mindre omfang) der en ser på volds- eller overgrep utsatte kvinner med funksjonsnedsettelse som har henvendt seg til hjelpeapparatet, og få en nærmere beskrivelse av deres erfaringer og eventuelle klientkarrierer. En slik studie kunne legges opp som en sammenlignende studie for voldsutsatte uten og uten funksjonsnedsettelse, for å få fram om det finnes ulike erfaringer med hjelpeapparatet i de to gruppene.

Andre studier kan sette fokus både på identifisering, iverksetting og evaluering av hjelpetiltak i forbindelse med overgrep og vold mot kvinner med og uten funksjonsnedsettelse. Aktuelle problemstillinger kan være:

- Hvordan synliggjøre overgrep problemet og støttebehovet for kvinner både med og uten funksjonsnedsettelse ?
- Hvilke informasjons- og undervisningsmateriell bør eventuelt utvikles for å bidra til en slik synliggjøring?
- Hvordan best løse det akutte behovet for et midlertidig bosted som spesielt voldsrammede kvinner med funksjonsnedsettelse har?
- Hvordan skal ansvarsplasseringen kommunalt og statlig være, spesielt i forhold til kvinner med funksjonsnedsettelse som er rammet av vold?
- Hvordan få til et samarbeid på tvers av faggrupper, slik at kvinner både med og uten funksjonsnedsettelse kan få et helhetlig støttetilbud ved overgrep og vold?
- Hvordan bedre støttespillernes kompetanse, spesielt når det gjelder vold mot kvinner med funksjonsnedsettelse?
- Hvordan kan man best løse rådgivingsbehovet overfor kvinner både med og uten funksjonsnedsettelse?
- I hvilken grad kan telefonrådgivning bidra i denne sammenhengen?
- Hvilke bevisstgjørende tiltak om vold og overgrep bør igangsettes overfor kvinner både med og uten funksjonsnedsettelse og overfor deres støttespillere (familie, venner og fagfolk)?
- I hvilken grad og eventuelt hvordan kan organisasjonene selv utvikle egne støttetiltak for voldsrammede kvinner med funksjonsnedsettelse?

Status vedrørende forskning på feltet ved NKVTS

NKVTS arbeider med et notat for å kartlegge eksisterende forskning og behov for nye studier på feltet, vold i nære relasjoner i forbindelse med personer (kvinner) med funksjonsnedsettelse. Notatet planlegges ferdigstilt i løpet av våren 2007.

Referanser

- Finndahl, K. (2001): *"Våga se"- en studie av forekomsten av våld mot kvinner med funksjonshinder*, Forum – Kvinner och Handikapp, Stockholm.
- Muff, E. Kirk (2001): *Seksuelle overgrep på mennesker med handikap – en litteraturstudie*, Sosialt Udviklingscenter SUS, København.
- Sørheim, T. Arntzen (1998): *Vanlige kvinner - uvanlige utfordringer. En studie av kvinner med funksjonshemminger*. Universitetet i Oslo, Oslo.

Viemero, V. (2004): Violence against Disabled Women, in Kristiansen, K. & R. Traustadottir (eds.) *Gender and Disability Research in the Nordic Countries*, Studentlitteratur, Lund.